

Jedna z obecnych na sali osób porównała w trakcie końcowej dyskusji RFN, przez którą co pewien czas przetaczają się wielkie spory historyczne, z Austrią, w której wszyscy jakby już dawno rozliczyli się z historią.

Porównanie to współbrzmiało z obawą wyrażoną przez autorów austriackich we wstępie do rocznicowego katalogu wydawnictw *Europaverlag* (kolokwium towarzyszyła bowiem ekspozycja książek poświęconych I Republice i *Anschlußowi*); w którym napisano o obawie przed brakiem zainteresowania społeczeństwa pięćdziesiątą rocznicą przyłączenia do Niemiec i o tendencji, by „wreszcie pogrzebać to wszystko, co i tak nie jest bardzo żywotne, mianowicie rozliczenie z własną przeszłością”.

Piotr Madajczyk

SPRAWOZDANIE Z SEMINARIUM NAUKOWEGO: SOCJOLOGICZNE BADANIA TERENOWE NA ZIEMIACH ZACHODNICH

Dnia 8 kwietnia 1988 r. w Instytucie Socjologii Uniwersytetu im. A. Mickiewicza odbyło się seminarium naukowe poświęcone tradycji i współczesności socjologicznych badań terenowych na Ziemiach Zachodnich. Okazją do tego spotkania była 70 rocznica urodzin profesora Zygmunta Dulczewskiego, który należy do pionierów badań terenowych na Ziemiach Zachodnich, oraz 40 lat, jakie upłynęły od ukazania się jego pierwszej pracy poświęconej tym terenom, a przygotowanej na podstawie badań terenowych. Sylwetkę prof. Z. Dulczewskiego jako badacza terenowego przedstawił prof. Andrzej Kwilecki — prowadzący seminarium. Zwrócił uwagę na ważne elementy działalności badawczej Jubilata: świadomość wielości etapów postępowania naukowego i konsekwencję w realizacji badań, ujmowanie zjawisk w całokształcie ich występowania i śledzenie ich w dłuższym okresie (m. in. poprzez powtarzanie badań w tych samych miejscowościach w różnym czasie). Owocem badań terenowych prof. Z. Dulczewskiego są liczne publikacje naukowe poświęcone Ziemiom Zachodnim i Północnym. Następnie prof. A. Kwilecki wręczył prof. Z. Dulczewskiemu nr 1/1987 „Ruchu Prawniczego, Ekonomicznego i Socjologicznego”, który został zadedykowany Jubilatowi. Z kolei w imieniu Dyrekcji Instytutu Zachodniego dr Andrzej Sakson wręczył nr 2/1987 „Przeglądu Zachodniego” zawierający obszerny życiorys i bibliografię prac dotyczących Ziemi Zachodnich i problematyki niemcoznawczej prof. Z. Dulczewskiego — długoletniego kierownika Sekcji Socjograficznej, a potem Zakładu Socjologii Instytutu Zachodniego. Natomiast o współpracy prof. Z. Dulczewskiego z Uniwersytetem w Bielefeld (RFN) mówił prof. Richard Grathoff, podkreślając zasługi Jubilata w uruchomieniu Archiwum Floriana Znanickiego na tymże Uniwersytecie.

W drugiej części seminarium, zatytułowanej *Wprowadzenia do dyskusji*, pierwszy głos zabrał prof. Z. Dulczewski. Omówił on socjologiczne badania terenowe w Polsce do 1939 r., które były prowadzone w trzech ośrodkach naukowych: w Krakowie (Franciszek Bujak, Kazimierz Dobrowolski), w Poznaniu (Florian Znanicki), w Warszawie (Józef Obrębski). Bardzo dobra znajomość historii socjologii polskiej pozwoliła referentowi uzupełniać wystąpienie licznymi „ciekawostkami” z tych badań, co wzbudziło żywe zainteresowanie słuchaczy. Prof. Z. Dulczewski podkreślił ważność problemów społecznych stanowiących cel badań terenowych; zwrócił także uwagę na konieczność wysuwania z takich badań wniosków-zaleceń ważnych dla praktyki społecznej.

Dr Andrzej Sakson przedstawił w swym wystąpieniu socjologiczne badania terenowe nad ludnością rodzimą na Ziemiach Zachodnich i Północnych po II wojnie światowej, ujmując je w trzech okresach: w latach 1945 - 1950, 1957 - 1960, 1968 - 1970. Po 1970 r. badania terenowe na tych ziemiach nie były prowadzone zgodnie z przyjętą koncepcją o dokonaniu się pełnej integracji Ziemi Zachodnich z Macierzą.

Prof. Ludwik Janiszewski przedstawił związek badań terenowych z powstaniem nowej subdyscypliny socjologii — socjologii morskiej. Z kolei doc. Jacek Leoński przedstawił program trzecich badań socjologicznych na Ziemi Lubuskiej, podjętych w ramach problemu „Przemiany w społecznościach Ziemi Zachodnich i Północnych Polski”. Centralną kwestią, wokół której ogniskują się badania, jest problem regionalizmu lubuskiego: czy można w ogóle mówić o jego istnieniu, czy można go porównać z typem regionalizmu uchwyconego przez badaczy w latach pięćdziesiątych i sześćdziesiątych, jakie są przyczyny i kierunki zmian. W badaniach dąży się do uwzględnienia zarówno aspektu obiektywnego regionalizmu (różnorodność form organizacyjnych i instytucjonalnych), jak i aspektu subiektywnego (poczucie odrębności regionalnej w świadomości jednostki).

Prof. Krzysztof Kwaśniewski dokonał podziału socjologicznych badań terenowych prowadzonych na Ziemiach Zachodnich ze względu na zagadnienia, jakimi się zajmowały. I tak wyróżnił: 1) badania zajmujące się procesami organizacyjnymi na Ziemiach Zachodnich, 2) badania poświęcone repatriantom (z pominięciem ludności rodzimej) i procesom ich adaptacji do nowego środowiska społecznego, 3) badania poświęcone problemowi integracji tych ziem z resztą kraju. Referent stwierdził, iż podejmując nowe badania na Ziemiach Zachodnich należy pamiętać, iż będą one prowadzone w nowych warunkach społecznych. Należy zastanowić się, czy stawianie mieszkańcom tych terenów pytania o świadomość pochodzenia nie przyczyni się do osłabienia procesów integracyjnych. Zdaniem referenta należy badać przede wszystkim kondycję psychiczną społeczeństwa polskiego, a dopiero na tym tle podejmować badania nad społecznościami regionalnymi.

W dyskusji kolejno głos zabrali: prof. Irena Turnau, prof. Kazimierz Żygulski, prof. Władysław Kwaśniewicz, doc. Marek Latoszek, prof. Andrzej Kwilecki, prof. Zygmunt Dulczewski.

Prof. I. Turnau (autorka pracy *Studia nad strukturą ludnościową polskiego Wrocławia*, wydanej w 1960 r. przez Instytut Zachodni) wspomniała socjologa dra Władysława Okińskiego, z którym spotkała się na tajnych komplementach socjologicznych Uniwersytetu Ziemi Zachodnich, jako osobę zwracającą uwagę swoich uczniów na ważność monograficznych badań terenowych w pracy socjologa, na ich rolę w poznawaniu rzeczywistości społecznej. Stwierdziła także, iż problem przejawów regionalizmu w środowiskach wiejskich na Ziemiach Zachodnich — w przeciwieństwie do dużych miast — nigdy nie był badany.

Prof. K. Żygulski podkreślił ważność badań terenowych dla socjologii, choć w ostatnim okresie straciły one swe znaczenie — także w kształceniu socjologów — na rzecz metod statystycznych, ankiet, sondaży itp. Tylko poprzez badania terenowe socjolog ma możliwość pełnego kontaktu z rzeczywistością społeczną. Ziemia Zachodnie stanowią wciąż doskonałe laboratorium do badania procesów społecznych, choćby przez fakt, iż w okresie aktywności społecznej wchodził trzecie pokolenie mieszkańców tych terenów, zarówno z rodzin osadników, jak i z rodzin autochtonów. Badania socjologiczne to badania procesów długotrwałych — przemian, trendów rozwojowych itp. Ujmowanie życia społecznego w krótkim wycinku czasu („fotoreportaż chwili”) jako wynik przejmowania dziennikarskiego sposobu myślenia, jest szkodliwe dla socjologii. Prof. K. Żygulski zwrócił także uwagę na koniecz-

ność uwzględnienia w socjologicznych badaniach terenowych na Ziemiach Zachodnich szerszego tła europejskiego. Napięcia polityczne czy też okresy odprężenia w polityce europejskiej znajdują swoje odbicie również w sytuacji społecznej na tych terenach. Otwarcie granicy z NRD, wypełnianie tzw. białych plam w historii, akcja łączenia rodzin, ułatwienia w wyjazdach do ZSRR to pociągnięcia, które znajdują oddźwięk w świadomości mieszkańców Ziemi Zachodnich i Północnych. Procesy społeczne na tych terenach to rezultat przemian, jakie dokonały się w Europie po II wojnie światowej. Powojenna rzeczywistość zmieniła się, ale nadal mamy do czynienia ze skutkami odległej w czasie, a masowej migracji, w jaką uwikłane były także inne narody.

Doc. M. Latoszek stwierdził, iż procesy społeczne zachodzące na Ziemiach Zachodnich miały swoje uzasadnienie w lansowanych przez władze polityczne ideologiach: ideologii małych grup i ideologii pionierstwa. Ideologia pionierstwa — stawiająca na ludność napływową, choć miała pewne swoje osiągnięcia, np. w rozwijaniu tzw. instytucji patronatu oraz jako bodziec do zasiedlania Ziemi Zachodnich, sprawdziła się tylko w odniesieniu do niektórych terenów, tj. takich na których nie było ludności rodzimej. Na pozostałych terenach doprowadziła do rozbitcia więzi lokalnej, poczucia krzywdy wśród ludności rodzimej; w efekcie spowodowała masową emigrację (np. Warmia i Mazury).

Prof. W. Kwaśniewicz w swoim wystąpieniu stwierdził, iż należy przywrócić terenowym badaniom socjologicznym odpowiednią rangę, gdyż stosowanie ich — choć pracochłonne i długotrwałe — przynosi wyniki ważne w poznawaniu rzeczywistości społecznej przez socjologów. Należy je jednak poddać krytyce i dostosować do wymogów nowoczesnej nauki, m. in. należy uwzględnić wymóg interdyscyplinarności tych badań. Dyskutant zwrócił uwagę na niektóre problemy, jakie powinny znaleźć się w centrum zainteresowań socjologów, a mianowicie wychodźstwo z Ziemi Zachodnich, stosunek ludności rodzimej do osadników, zagadnienie postaw roszczeniowych ludności napływowej itp.

Prof. A. Kwilecki zgodził się z prof. W. Kwaśniewiczem, iż badania terenowe to badania długotrwałe i żmudne, choć tylko takie mogą dać pełny obraz badanego środowiska społecznego. Już Janina Markiewicz-Lagneau podkreślała, iż w socjologii polskiej mamy do czynienia z „morzem” materiału socjograficznego pochodzącego z badań terenowych. Młode pokolenie — zdaniem prof. A. Kwileckiego — niechętnie jednak obecnie podejmuje trudne badania, wymagające kilkakrotnego i dłuższego przebywania w badanym środowisku, zadowolając się badaniami „szybkimi”, wycinkowymi.

Prof. Z. Dulczewski, w podsumowaniu seminarium, stwierdził, że podniesione przez referentów i dyskutantów wątki powinny być uwzględnione w dalszych badaniach socjologicznych nad Ziemią Zachodnią. Ze względu na to, iż wymagania metodologiczne w odniesieniu do wszystkich procedur badawczych są coraz większe, także w przypadku badań terenowych należy zwrócić uwagę na ich stronę metodologiczną, o czym nie zawsze pamiętano we wczesnych badaniach na Ziemiach Zachodnich. Badania terenowe winny być ważnym etapem w kształceniu socjologicznym przyszłych badaczy. Prof. Z. Dulczewski podziękował wszystkim zebranym, referentom i dyskutantom za udział w seminarium i stwierdził, że badania terenowe na Ziemiach Zachodnich to ważny nurt w polskiej socjologii, który należy kontynuować, a dotychczasowe doświadczenia pozwolą podnieść go na jeszcze wyższy poziom.

Aurelia Szafran-Bartoszek

NASZE WYDAWNICTWA

ANTONI CZUBIŃSKI

SPORY O II RZECZPOSPOLITĄ

ark. wyd. 6, nakład 30 000, cena 300,—

Książka jest drugim zmienionym i znacznie rozszerzonym wydaniem z 1983 r. Zawartość tekstu lapidarnie określa podtytuł: **Ewolucja poglądów publicystyki i historiografii polskiej na temat przyczyn, odbudowy i znaczenia niepodległego państwa dla narodu polskiego.**

Autor należy do historyków najlepiej zorientowanych w dziejach Polski XX w. Pozycja jest więc nasycona informacją i — mimo dyskusyjności niektórych ujęć czy sformułowań — może stanowić niezmiernie pożyteczne kompendium wiedzy o drogach i zaułkach zarówno myśli historycznej i politycznej dotyczącej Polski, jak i działań publicznych związanych z tą myślą. Ten szkic naukowo-publicystyczny o cechach przeglądu bibliograficznego jest jeszcze jedną formą uczestnictwa w historii ostatnich kilkudziesięciu lat.

Obecna edycja została wzbogacona licznymi ilustracjami oraz indeksem nazwisk; wprowadzono także podział tekstu na rozdziały.

DO NABYCIA:

- w księgarniach naukowych Domu Książki,
- w Instytucie Zachodnim, 61-772 Poznań, Stary Rynek 78/79 (także za zaliczeniem pocztowym)

